

דינו של מדריך שהכה חניך

* **הערת המערכת:** בחודש תמוז תשס"ו התקיים - במסגרת סמינריון הדרכה של בני עקיבא בסידיני עלי (=איזור הרצליה פיתוח כיום) - משפט מבוים בנושא: "מדריך שהכה חניך שהתפרע". חברים מסניף כפר הרא"ה - שהתבקשו לסנגר על המדריך - פנו אל הימרא דאתרא, וביקשו ממנו שיצייד אותם בטיעונים שיסייעו בידם "לנצח" במשפט. הרב ישראלי נענה לבקשה ושלח אליהם את המכתב הבא, אשר ניכר כי הוא מבטא את דעתו האמיתית, שלא כפי שהתבקש. תודתנו נתונה לאותם מדריכים שהעמידו את המכתב לרשותנו. בחרנו לפרסמו כעת - בתוספת כותרות והערות - במלואת עשר שנים להסתלקותו, ובכך להיפגש בדמותו של הרב ישראלי מנקודת מבט בלתי מוכרת. ההדגשות - במקור.

א. נועם או חובלים?

נחלקו הדעות בקרב המחנכים מהי הדרך הראויה לחנך בה את הדור הצעיר: האם יש ללכת ביד חזקה, להגיב בתוקף ולנהוג לפי מידת הדין, או לאחוז בשיטת יד מלטפת, להסביר בלשון רכה, לדבר אל הלב, להראות מה טוב אם הולכים בדרך הראויה, ומה מר כשסוטים ממנה. השקפת התורה וחז"ל היא, שיש לאחוז גם בזה וגם בזה. "חושך שבטו שונא בנו" - קובע בפסקנות ספר משלי. מאמר חז"ל בנוגע לתינוק קובע שצריך ש"יתהא שמאל דוחה וימין מקרבת"¹, כלומר, שאין להימנע גם מאמצעים חריפים בזמן שרואים צורך בכך. שיטה זאת איננה סתם עשיית פשרה בין שתי דעות מנוגדות. הנכון הוא שהתורה וחז"ל קבעו כאן עמדה בהתאם להשקפה הכללית שלהם על האדם ותפקידו בעולם.

התורה רואה את האדם כברייה שיש בה שני כוחות שונים הנלחמים זה עם זה והשואפים כל אחד להתגבר על השני ולהכריעו לגמרי. "בצלם א-להים ברא את האדם" - זהו הקוטב האחד שבאדם. הנשמה אשר היא ממקור עליון, היא כולה זוהרת כזוהר הרקיע, וכלפיה ודאי מן הראוי לנקוט בקו של עידוד והסברה. יתר על כן, זוהי השפה היחידה שהיא מבינה. אולם יחד עם זה יש באדם גם קוטב שני והוא: "יצר לב האדם רע מנעוריו", ותוכן הדבר, שישנם באדם כוחות הרסניים השואפים להתפרץ ולהשתלט עליו. כטבע של עשבי בר בשדה, הרי הכוחות הרסניים הם חזקים מאוד. הם אינם זקוקים לטיפול מיוחד. כל עוד שאינך עוקר אותם הם גדלים ועולים מאליהם ומשתלטים על כל מה שעומד להם מנגד ומכחידיים אותו. עם כוחות הרס אלה יש בהכרח לנהוג באמצעים חזקים. אותם מוכרחים להשמיד, והלשון היחידה שהם מבינים הרי זו לשון השוט והעונש; ועל כן "חושך שבטו שונא בנו". לא טובה עושים לילד כשמשלימים עם מציאותם אצלו, או כשלא נוקטים נגדם את אמצעי ההדברה המתאימים. בזה נמצאים עוזרים לכוחות אלה להתאזרח ולקנות להם שביתה בלב, ואז גם כשיגדל לא יהא בכוחו לעקורם.

ב. בין אב למדריך

אולם כל זה אמור ביחס **לאב כלפי בנו**. שונה הדבר בין המדריך לחניכו. בעוד הקשרים שבין האב לילד הם מלאים ומקיפים את כל חיי הילד, והיחס של הילד לאביו אינו נבנה על סמך פעולות שהילד רואה אותן כפעולות חינוך מובהקות, שבהן עליו לבטל רצונו בפני רצון אביו - הרי פגישתו של המדריך עם החניך היא בעיקר על הרקע של הדרכה. בבית נמצא הילד באופן קבוע. האהבה הנרקמת בין ההורים לילדיהם היא טבעית, והיא ודאי שאינה מסתכנת עד כדי ניתוק, גם במקרים של רוגז לשעה, גם בשעה שנדמה לו לילד שההורים לא התנהגו כלפיו כראוי. אבא הוא אבא ללא תנאי. וכיוון שכן, אותם רגשות של רוגז ואי-סיפוק היכולים להתעורר לפעמים אצל הילד על רקע של פעולות עונש כלפיו, בדרך הטבע שיהיו בני-חלוף, ולא ייצרו חיץ בין האב לילדו. יתר על כן, רגשות האמון הטבעיים של הבן כלפי הוריו ודאי יתגברו על הכעס הזמני ויביאו אותו לידי הרהורים: הרי אבא ודאי אוהב אותי, הרי ברור שהוא רוצה בטובתי, הרי ודאי כואב לו גם כשהוא מטיל עלי את העונש. ואם בכל זאת אבא עשה זאת, משמע שהתנהגותי היא כבר בלתי נסבלת, ועלי בהכרח לקחת עצמי בידיים. העונש הופך להיות ממילא לאמצעי של עוררות הדעת והמחשבה, כלומר לאמצעי ריפוי, ועל כן יש לחייב אותו על כל אי-הנעימות הכרוכה בו.

לא כן הדבר ביחסי המדריך והחניך. המדריך צריך להופיע בפני חניכו כאח מבוגר, **כחבר** הגדול ממנו אמנם במספר שנים ועל כן גם יודע יותר ומבין יותר; אבל לעולם אך ורק כחבר. כל עיקרה של חברותא הוא בזה שהחניך לומד ממנו תוך כדי שהוא רואה אותו כדוגמא הראשונה לחיקוי. בו ברגע שהוא פוסק מלראות אותו בתור שכזה, בו ברגע שהוא מתחיל לראות אותו כמי שמנסה להכתיב לו הוראות מלמעלה, באותו רגע הוא מאבד את ערכו כמדריך. ואין לך דבר שמחבל ברגשות החברות אצל החניך כלפי מדריכו, כעונש על ידי מכות שהמדריך מבצע כלפיו. העונש של המדריך אינו פועל כאמצעי ריפוי, ועל כן יש לשלול אותו. על כך לימדנו חז"ל: "לא הקפדן מלמד". המחנך מוכרח להתאזר בסבלנות ובאורך רוח ולנצל את הנשק האחר הנמצא בידו, **ורק בידו, והוא דעת הציבור** - כלומר, דעת החברה שבה החניך מהווה אחד החברים.

יש לזכור ש"האדם הוא מדיני בטבע"², או לפי ביטוי שמוצאים בחז"ל: "או חברותא או מיתותא" (= או חבר או מוות). אין אדם עושה מעשה פשע שהוא, אלא אם כן הוא מרגיש שהחברה שבתוכה הוא מעורה מסתכלת על זה בעין יפה, ולכל הפחות אדישה כלפיו. אם דעת הציבור מתנגדת לזה בכל תוקף הוא בשום אופן לא יעשה זאת, באשר על ידי כך הוא מנתק את עצמו מהחברה, וזה שקול אצלו כמיתה. צריך ע"כ המדריך להשתדל ליצור דעת חברה מתנגדת להתנהגות החניך, ואז השיפור יבוא ממילא.

(אולם בעוד שאין לראות את העונש הפיזי כדרך הדרכה מתאימה כלפי **החניך עצמו**, לפעמים על המדריך להיזקק לו. זה יכול להיות במקרה שהוא צריך להגן על עמדתו **בחברה כולה**, כשהוא רואה שהחניך הוא בעל השפעה מזיקה והימצאותו משפיעה לרעה על החברה כולה. אם החניך הוא מקולקל ללא תקווה, והוא מכניס רגשי לעג וציניות בקרב חבריו כלפי המדריך וכלפי אותם ערכים שאליהם הוא מחנך, כי אז חשוב מאוד שהמדריך יראה לו את נחת זרועו, זה ישפיל את גאוותו בעיני עצמו, ויקטין את ערכו בעיני חבריו. פעולת עונש זו תהיה אז כצעד **ראשון** לבידודו והוצאתו מתוך החברה, שרק אחריו יכול לבוא הצעד **השני** הפורמלי של שלילת חברות מוחלטת.)

2. מו"נ ג, כז; עיקרים א, ה ועוד.

מסקנה

בסיכום, העונש הפיזי ייראה כמוצדק במידה והוא מביא בעקבותיו ה**בראה** - אם לחניך, במקרה של אב לילדו, ואם לחברה, במקרה של מדריך כלפי חניכו. אם אין העונש מחושב לפי המטרות האמורות, יש לשלול אותו כאמצעי של טיפול בחניך בגדר של **לכתחילה**. מכל מקום, גם במקרה שהמחנך נהג לא לפי הכללים האמורים ונתן את העונש כתוצאה מיציאה מגדרו ואי-שליטה על עצמו - יש לנהוג לפי הכלל שמסרו חכמים: "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו". אין לראות בזה אשמה של מזיד אלא עבירת שוגג, ובהתחשבות עם התנאים אולי תינתן לו אפשרות להחלפת אווירה על ידי שיתנו לו חברה אחרת, יותר קלה להדרכה.

